

УДК 373.3.016:62

ІНСТРУКТАЖ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ

кандидат педагогічних наук, доцент, Васенко В.В.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди», Україна, Переяслав-
Хмельницький

Розглянуто особливості навчально-пізнавальної трудової діяльності молодших школярів при проведенні уроків праці та проаналізовано можливості інструктажу, як складової частини уроку трудового навчання, що являє собою сукупність методів навчання, які забезпечують усвідомлення учнями мети, завдань, послідовності і прийомів виконання трудового завдання та окремих трудових операцій, запропоновано види інструктажу та вимоги до їх використання на різних етапах уроку та при виконанні роботи з різними матеріалами, передбаченими програмою з навчального предмету.

Ключові слова: навчально-пізнавальна трудова діяльність, метод навчання, інструктаж, типи інструктажу (вступний, поточний, заключний), вимоги до проведення інструктажу, дидактичні вимоги, самостійна робота.

кандидат педагогических наук, Васенко В.В. Инструктаж в учебно-познавательной трудовой деятельности младших школьников на уроках / ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Украина, Переяслав-Хмельницкий

Рассмотрены особенности учебно-познавательной трудовой деятельности младших школьников при проведении уроков труда и проанализированы возможности инструктажа, как составной части урока трудового обучения, представляющего собой совокупность методов обучения, обеспечивающих осознание учащимися цели, задач, последовательности и приемов выполнения трудового задания и отдельных трудовых операций, предложены виды инструктажа и требования к их использованию на различных этапах урока и при выполнении работы с различными материалами, предусмотренными программой по учебному предмету.

Ключевые слова: учебно-познавательная трудовая деятельность, метод обучения, инструктаж, типы инструктажа (вступительный, текущий, заключительный), требования к

проведенію інструктажа, дидактические требования, самостоятельная работа.

Ph.D., Vasenko V.V. Instruction in educational and cognitive working activity of primary schoolboys at lessons / SHEE "Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda", Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytskyi

The peculiarities of educational and cognitive working activity of primary schoolboys during realization of the lessons of work and analyzed the possibility of instruction, as an base part of the lesson of labour studies, which is a set of studies methods, its to ensure of awareness of the pupils goals, tasks, sequences and methods of implementation of labour tasks and individual labour operations, offered kinds of instruction and the requirements for their use at the different stages of the lesson and during fulfilling of work with different materials, provided by the program with the academic subject are considered in it.

Key words: educational and cognitive working activity, method of teaching, instruction, types of instruction (entrance, current, final), requirements to realization of instruction, didactic requirements, independent work.

Вступ. Сучасне реформування освіти, її орієнтування на європейські цінності спрямоване на підвищення ефективності різних видів діяльності школярів, забезпечення їх різнобічного розвитку. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання навчально-пізнавальної трудової діяльності, яка є одним з важливих чинників навчання та виховання особистості. Включаючись у неї, учень докорінно змінює своє відношення як до себе, так і до навколишнього світу. У цьому контексті важливим є не лише залучення учнів до діяльності на уроках, а й навчати їх здобувати потрібну інформацію самостійно, осмислювати та узагальнювати її, аналізувати та робити висновки, на основі чого приймати потрібні рішення, забезпечуючи розвиток пізнавального інтересу до навчання. Забезпечити досягнення цього можна інструктуванням молодших школярів у вигляді спрямовування та пояснення послідовності виконання трудового завдання і окремих операцій. При такому підході вирішується одне із завдань освіти – усвідомлене дотримання безпечних прийомів роботи та користування інструментами і матеріалами. Тобто, інструктаж стає складовою частиною уроку трудового навчання, а отже сприяє навчально-пізнавальній трудовій активності молодших школярів.

Трудова підготовки молодших школярів завжди була і залишається у полі зору педагогічної науки. Методологічні й

теоретичні основи трудового виховання школярів зробили К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Стоюнін, В. Водовозов, К. Сент-Ілер та ін. Основи навчально-пізнавальної активності трудового навчання школярів одержали розвиток у дослідженнях М. Гончарова, В. Оржеховської, Д. Тхоржевського та ін. Зокрема, останнім доведено, що на ефективність трудового навчання впливає застосування різних методів організації праці учнів.

Проблеми активізації трудової діяльності учнів початкової школи знайшла відображення у роботах О. Киричука, О. Коберника, В. Кузя. Деякі аспекти цієї проблеми досліджувалися О. Савченко, В. Тименком та ін., засвоєння дітьми нових знань, умінь і навичок творчої та трудової діяльності досліджувалися А. Алексюком, Н. Бібік, М. Даниловою, В. Онищуком, В. Паламарчуком та ін.

Формулювання мети статті та завдань. Можливості використання різних видів інструктаж у навчально-пізнавальній трудовій діяльності молодших школярів як методу активізації учнів на уроках трудового навчання. Очевидним завданням при цьому може стати перевірка результативності такої роботи.

Виклад основного матеріалу. Ідея трудового навчання та виховання дитини така ж давня, як і суспільний розвиток, бо з кожним його етапом цей процес набував своєрідного змісту, видозмінював форми і методи. Це відбувалося для задоволення вимоги суспільства та активізації трудової діяльності учнів. Поняття «активізація діяльності» в психолого-педагогічній літературі трактується по-різному. Зокрема, «Український педагогічний словник» дається його визначає так: «активізація — вдосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи учнів, що забезпечує активну й самостійну теоретичну і практичну діяльність школярів в усіх ланках навчального процесу» [1, с.21]

Тому у нашому випадку поняття «навчально-пізнавальної діяльності» може розглядатися Такий підхід дає змогу розглядати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів як діалектичну єдність двох аспектів: навчального та пізнавального. Причому навчальна діяльність є інструментарієм здійснення пізнання. Навчально-пізнавальна діяльність є інваріант змісту освіти молодших школярів [3].

У результаті аналізу понять «навчальна діяльність» і «навчально-пізнавальна діяльність», вважаємо, що навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів є окремою підструктурою діяльності, спрямованою на здійснення цілей навчально-виховного процесу засвоєння змісту і результатів навчання. Як і будь-яка система, навчально-пізнавальна діяльність учнів має виконувати функції: прищеплювання потреби і навичок самостійного поповнення знань;

розвитку умінь і навичок логічних міркувань, використання різних джерел пізнання, пізнавальних здібностей; формування світогляду молодших школярів. Їх реалізація забезпечується в умовах освітньо-розвивального середовища, що зорієнтовує не лише зміст, форми, засоби, а і методи на розвиток інтелектуального, творчого, духовного потенціалу, емоційно-вольових якостей, мислення, загальної культури, формування здатності особистості молодшого школяра до самостійної, активної навчально-пізнавальної діяльності. Організація освітньо-розвивального середовища загалом містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості учням працювати. [5, 34 - 52.]

Уроки праці в початкових класах дуже різноманітні за змістом, структурою, способами організації трудової діяльності. Визначаючи методiku їх проведення, вчителів потрібно врахувати змістові особливості уроку трудового навчання, істотні відмінності 6-9 річних дітей, умови, в яких працюють початкові класи, матеріальне забезпечення, організаційні форми уроку праці. Тому у центрі уваги вчителя має бути організація навчально-пізнавальної трудової діяльності учнів залежно від теми, змісту та мети уроку. Саме це впливає на навчальні результати, активізацію трудової діяльності учня в процесі праці.

Проведення уроків трудового навчання у початковій школі визначається змістовою лінією освітньої галузі «Технології» Державного стандарту [2], метою якої є формування і розвиток в учнів технологічної, інформаційно-комунікаційної та основних компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу і соціалізації у суспільстві. Для її досягнення передбачається виконання ряду завдань, серед яких важливе місце відведене формуванню уявлення про предметно-перетворювальну діяльність людини, та здатності до формулювання творчих задумів, усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи та користування інструментами і матеріалами. Отже, результативність трудового навчання багато в чому визначається добром дидактичних методів. Одним з них є інструктаж – «керівні вказівки, інструкції» [6, 34]

Тому інструктаж є невід'ємною складовою частиною уроку трудового навчання і виступає як сукупність методів навчання, спрямованих на пояснення мети, завдань, послідовності і прийомів виконання трудового завдання та окремих трудових операцій, які необхідно засвоїти учням [7]. У процесі інструктажу, як правило, використовується декілька методів навчання. Такими методами є демонстрування трудових дій, прийомів і пояснення правил їх виконання; бесіда, у процесі якої вчитель з'ясовує, наскільки учні зрозуміли поставлене завдання. При цьому методи тісно

переплітаються між собою, і їх комбінації виступають як системи для формування в межах вікових можливостей узагальнених способів (алгоритмів) предметно-перетворювальної діяльності з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів. При цьому методи тісно переплітаються між собою, і їх комбінації виступають як системи.

До інструктажу, як методу навчання і, як сукупності словесних методів, тобто ставиться ряд дидактичних вимог [4]: комбінування різних методів і прийомів навчання; обґрунтування змісту інструктажу для запобігання порушують умови його виконання; повнота інструктажу і його розчленування на елементи в залежності від складності завдання, подається весь або по частинах; чіткість і лаконічність пояснення способів навчальних дій та операцій; постановка конкретного навчального завдання; пояснення правил виконання трудових прийомів і проведення самоконтролю; роз'яснення типових помилок під час виконання робіт.

Дотримання таких умов під час навчання учнів трудовим діям, практичним умінням і навичкам за місцем у навчальному процесі дозволяє прийняти поділ інструктажу на вступний, поточний і підсумковий (заключний).

Для встановлення дидактичних можливостей кожного з виділених видів інструктажу зупинимося детальніше на кожному з них.

Вступний інструктаж містить у собі постановки конкретної трудової задачі, характеристику операцій, пояснення правил виконання трудових прийомів і проведення самоконтролю. Він зводиться до повідомлення учням інструкцій із виконання трудових процесів, операцій і різних завдань, що супроводжується демонструванням об'єктів, які вивчаються, і відповідних наочних посібників. Застосовується демонстрація прийомів роботи з інструментами та виконання операцій. Проводиться детальний аналіз технічної документації: креслень, ескізів, технологічних карток тощо. Головне завдання вступного інструктажу полягає в тому, щоб з його допомогою організувати і спрямувати діяльність учнів. У структурі уроку вступний інструктаж відноситься до етапу повідомлення нового матеріалу, а саме – планування технологічного процесу і дозволяє попередити типові помилки, характерні для вікової групи молодших школярів.

Цей вид інструктажу застосовується перед початком самостійної роботи учнів і передбачає доведення до них кінцевих результатів роботи. Звертається увага молодших школярів на дотримання правил техніки безпеки під час роботи з використовуваними інструментами. Інструктаж супроводжую демонстрацією робочих рухів та трудових дій.

Поточний інструктаж містить у собі пояснення допущених помилок, з'ясування причин неправильної роботи і встановлення правильних прийомів. Його проводять для виправлення помилок, що виникли в процесі виконання практичної роботи. Як правило, поточний інструктаж проводиться індивідуально, а якщо однакові помилки допускають ряд учнів, то і для всього класу - фронтально.

Цей вид інструктажу проводиться під час самостійної практичної роботи і передбачає допомогу окремим учням. Якщо помилки є типовими, вчитель перериває роботу і дає додаткові роз'яснення всім учням.

Під час практичної роботи увага учнів звертається на дотримання правил техніки безпеки та на послідовність виконуваних операцій. Особлива увага надається роботі дітей, які мають труднощі з виконанням завдання і потребують зовнішнього педагогічного впливу. Одним із шляхів допомоги може стати спонукання до аналізу своєї дії, здійснення контролю якості виконання трудових дій і операцій.

Підсумковий, або заключний інструктаж містить у собі аналіз та характеристику допущених у роботі помилок і оцінку за виконання роботи кожного учня. Проводиться він на завершальному етапі уроку перед домашнім завданням. Метою цього виду інструктажу є підведення підсумків виконаної роботи та уроку в цілому. Вдалою формою його проведення може бути бесіда, під час якої розглядається і оцінюється правильність і якість виконання учнями завдання, роз'яснюються суть допущених помилок, їх причини та шляхи уникнення. Заключний інструктаж будується так, щоб виховати в учнів навички самоконтролю, оцінки і аналізу трудової діяльності та діяльності своїх товаришів.

Під час проведення заключного інструктажу доцільно аналізувати результати, демонструвати кращі роботи учнів, визначати подальші перспективи.

Для підтримання активності учнів можливе виконання ними порівняння своїх робіт зі зразками, визначення типових помилок та встановлення їх причин, визначення найкращих робіт та коментування можливостей успішного виконання завдань.

При виконанні багатьох виробів може залишатися матеріал, придатний для використання в подальшій роботі. Проводячи заключний інструктаж, звертається увага дітей на можливості зберігання залишків, як в подальшому їх краще використати. Все це розвиває та виховує у дітей дбайливість до шкільного майна та громадської власності, економного витрачання матеріалів, що є одним з показників високої культури праці.

Природно, що при використанні інструктажу вчитель виступає в ролі посередника між знаннями, зафіксованими в досвіді людства, і свідомістю дитини, яка його не має.

Проте пізнавальна діяльність учнів складна, діалектично суперечлива. Способи навчально-пізнавальної трудової діяльності, продемонстровані вчителем автоматично не визначають характер розумової діяльності учнів, а лише створюють певні тенденції та умови для адекватної навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Очевидним стає факт, що інструктаж дозволяє полегшити опанування загальнотрудовими вміннями, зокрема, проектуванням продукту праці, плануванням трудового процесу, обладнанням робочого місця, виконанням операцій розмітки, технологічної обробки, вимірювання, складання, монтажу, , проведення самоконтролю. Тому інструктажі повинні передбачати

розчленування трудових операцій на більш дрібні елементи - трудові прийоми і дії. На початковому етапі навчально-пізнавальної трудової діяльності кожна трудова дія виконується учнем в уповільненому темпі з ретельним продумуванням кожного виконуваного елемента. Осмислені і освоєння трудові дії поступово об'єднуються в трудові прийоми, які, в свою чергу, вимагають подальшого осмислення та вдосконалення в процесі спеціальних вправ. Трудові прийоми поступово об'єднуються в операції, а потім у трудові вміння. Зазвичай у початкових класах вчитель не ставить мети доводити оволодіння трудовими операціями до рівня автоматизованих навичок, за винятком найпростіших дій з оперування графічною інформацією і оволодінню найпростішими прийомами роботи інструментам. Тому основну увагу на уроках трудового навчання зосереджується на формуванні у дітей трудових умінь, що становлять три основні групи: перша - вимірювальні, обчислювальні, графічні, технологічні; друга - загальнотрудові, організаторські, конструкторські, діагностичні, операторські; третя - спеціальні трудові з обробки паперу, картону, тканини, різних матеріалів, складання, налагодження та ін.

Формування умінь завжди пов'язане з практичною діяльністю учнів, тому в основу такої роботи слід класти різні види інструктажу та залучати школярів до навчально-пізнавальної трудової діяльності різної складності.

Аналіз результатів самостійної роботи учнів, організованої у описаний спосіб показує, що «високий рівень навчальних досягнень» в експериментальному класі продемонстрували 44% , у контрольному - 36% , «достатній», відповідно, - 50% і 50%, «середній» - 6% і 14%. Отримані результати свідчать про те, що використання інструктажу на уроках трудового навчання у початковій школі сприяє навчально-пізнавальній трудовій діяльності школярів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Виконана робота дає підстави констатувати, що навчально-

пізнавальна трудова діяльність молодших школярів є складною і комплексною проблемою, яка потребує особливої уваги педагогічної громадськості.

Забезпечення активності учнів початкової школи у означеній діяльності дозволяє формувати у них необхідні групи трудових умінь, які забезпечують успішність вимірювальних, обчислювальних, графічних, технологічних, організаторських, конструкторських, діагностичних, оброблювально-технологічних та ін. умінь, що є базовими не лише у загальноосвітній, а і у майбутній професійній підготовці.

Використання різних видів інструктажу на окремих етапах уроків трудового навчання дозволяє підвищити «високий рівень навчальних досягнень» і знизити «середній» у експериментальних класах, що забезпечує належні умови для активізації молодших школярів на уроках.

Хоча природно, що ефективність використання інструктажу залежить не лише від методики їх проведення, в реальному навчально-виховному процесі слід концентруватися на змістовому їх наповненні та забезпеченні системності і цілісності їх застосування, що може бути предметом наступних досліджень.

Література:

1. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник* / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.
3. Єфименко В.В. *Активізація навчально-пізнавальної діяльності у школі* / В.В. Єфименко - К.: Освіта, 2003. - 35 с.
4. Савченко О.Я. *Урок у початкових класах: [навч.-метод. посіб.]* / О.Я.Савченко. – К.: Освіта, 1993. – 224 с.
5. Слободчиков В.И. *Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры* / В.И. Слободчиков // *Новые ценности образования: культурные модели школ.* - Вып. 7. *Инноватор Bennett Colledge.* - М.: Смысл, 1997. - С. 34 - 52.
6. *Словник української мови: у 11 т. — Т. 4. (І-М).* — К.: Наук. думка, 1973. - С.34.
7. Тхоржевський Д.О. *Методика трудового і професійного навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін: Навч. посібник.* – 3-тє вид., перероб. і допов. / Д.О.Тхоржевський. – К.: Вища школа, 1992. – 334 с.

References:

- 1.Goncharenko S.U. *Ukrainskiy pedagogichny slovnyk* / S.U. Goncharenko. – K.: Lybid, 1997.- 376 s.

2. *Derzhvnyi standart pochatkovoï zagalnoi osvity [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.*
3. *Yefimtnko V.V. Aktyvizatsiya navchalno-piznavalnoi diyalnosti u shkoli / V.V. Yefimtnko. – K.: Osvita, 2003. – 35 s.*
4. *Savchtnko O.Ya. Urok u pochatkovykh klasakh: [navch.-metod.posib.] / O.Ya. Savchtnko. – K.: Osvita, 1993. – 224 s.*
5. *Slobodchikov V.Y. Obrasovatyelnaya sreda: realizatsiya obrasovaniya v prostranstvye kultury / V.Y. Slobodchikov // Novyye tsennosti obrasovaniya: kulturnyye modeli shkol. – Vyp.7. Innovator Bennett Colledge. – M.: Smysl, 1997. – S.34-52.*
6. *Slovnyk ukrainskoi movy: u 11 t. – T. 4. (I-M). – K.: Nauk.dumka, 1973. – S.34.*
7. *Tkhorzhevskyi D.O. Metjdyka trudovogo i profesiynogo navchannya ta vykladannya zagalnotekhnichnykh dyszyplin: Navch.posibnyk. – 3-ye vyd.,pererob. i dopov. / D.O. Tkhorzhevskyi. – K.: Vyshcha shkola, 1992. – 334 s.*